

Türkiye'nin Koalisyonlu Yılları (1991-2002)

Türkiye's Coalition Years (1991-2002)

Dr. Yeter SOLAK*
Doç. Dr. Murat KARATAŞ**

Öz

Türkiye'de 90'lar hem iç hem de dış siyasette önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu yıllarda, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Kosova Savaşı, Körfez Savaşı ve Bosna Savaşı gibi küresel olaylar, dünya siyasetinde derin etkiler yaratırken Türkiye'yi de doğrudan etkilemiştir. Öte yandan, Türkiye'de siyasi istikrarsızlık, koalisyon hükümetleri, ekonomik krizler, özelleştirme politikaları, büyük depremler, katliamlar ve faili meçhul cinayetler gibi birçok toplumsal ve siyasi olay yaşanmış, 90'lar kaotik bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Kürt sorununun etkilerinin derinden hissedildiği bu yıllar, aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde önemli adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Siyasi alanda, bir kadının liderlik ettiği ve aktif rol oynadığı bu yıllar, aynı zamanda siyasal İslam'ın yükselişe geçtiği bir süreç olarak da dikkat çekmektedir. Bu karmaşık yapısıyla, 90'lar Türk siyaseti açısından önemli kararların alındığı ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu nedenle çalışmamız, 1990'ları siyasi bir perspektiften yorumlayarak, bu döneme dair siyaset alanındaki yazınsal boşluğu bir nebze de olsa doldurmak ve akademik bir zemin oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi İktidarsızlık, Toplumsal Travmalar, Siyasal İslam, Koalisyon Hükümetleri, 28 Şubat Dönemi, Laiklik Tartışmaları.

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, yetersolak@osmaniye.edu.tr , ORCID: 0000-0002-8141-113X,

** Abdullah Gül Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, murat.karatas@agu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1174-5828.

Abstract

The 90s in Türkiye were a period in which important developments took place in both domestic and foreign politics. During these years, global events such as the dissolution of the Soviet Union, the Kosovo War, the Gulf War, and the Bosnian War had profound impacts on world politics and directly influenced Turkey as well. Meanwhile, Turkey experienced political instability, coalition governments, economic crises, privatization policies, major earthquakes, massacres, and unresolved political assassinations, making the 1990s a chaotic period in its history. The Kurdish issue was deeply felt during these years, which also saw significant steps taken in Turkey's European Union accession process. Politically, this period was marked by the leadership and active role of a female politician, while also witnessing the rise of political Islam. With its complex structure, the 1990s was a transformative era in Turkish politics, characterized by critical decisions and major shifts. Therefore, this study aims to analyze the 1990s from a political perspective, addressing the academic gap in the literature on this period and providing a scholarly foundation for further research.

Keywords: Political Instability, Social Traumas, Political Islam, Coalition Governments, February 28 Process, Secularism Debates.

1. Giriş

Türkiye’de 1990’lı yılların başı, 12 Eylül 1980 darbesiyle yasaklı hâle gelen siyasi liderlerin yeniden aktif siyasete dönmesiyle şekillendi. Bu dönemde, liberal politikaların etkisi hissedilirken, Anavatan Partisi (ANAP) lideri Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle iktidarda bir güç kaybı yaşandı. Bu durum, 1991 genel seçimlerinde etkisini gösterdi ve Türkiye, darbe öncesinde olduğu gibi yeniden koalisyon hükümetleri dönemine girdi. Dış politikada da hareketli bir süreç yaşandı; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmasıyla bağımsız Türk devletlerinin ortaya çıkması Türkiye’yi yakından etkiledi. Aynı zamanda, Körfez Savaşı ve bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından Irak’a uygulanan ambargo, Türkiye’nin siyasi ve ekonomik dengelerini değiştiren önemli gelişmeler arasında yer aldı. Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı olduktan sonra siyasi etkinliğini artırma çabaları ve 1991 seçimleri sonrası kurulan koalisyon hükümetindeki güç çatışmaları, ülke gündemini uzun süre meşgul etti. Turgut Özal’ın 17 Nisan 1993’te ölümüyle Türkiye siyasi bir geçiş sürecine girdi. Doğru Yol Partisi (DYP) lideri Süleyman Demirel’in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte nispeten bir istikrar sağlandı. Ancak aynı dönemde, Bosna’da başlayan savaş Türkiye’nin dış politikasını yeniden şekillendirirken, iç siyasette ise kadın bir liderin (Tansu Çiller) başbakanlık görevine gelmesi dikkat çeken bir gelişme oldu. Ekonomik anlamda, 1990’ların başında önemli özelleştirmeler gündeme gelirken, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz Türk Lirası’nın büyük oranda değer kaybetmesine neden oldu ayrıca ülke ekonomisini de derinden sarstı. Aynı dönemde, Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği’nde (AB) yaşanan dönüşüm süreci Türkiye’yi de etkiledi. 1995 yılında AB adaylığı kapsamında uyum yasaları çerçevesinde Gümrük Birliği Anlaşması’na (GB) dâhil olunarak Avrupa entegrasyonu açısından önemli bir adım atıldı (Ahmad,

2009: 87). Tüm bu gelişmeler, 1990'ların ilk yarısında Türkiye için siyasi ve ekonomik açıdan çalkantılı bir döneme işaret etmektedir.

Diğer taraftan 24 Aralık 1995 seçimlerine ekonomik krizlerin gölgesinde giren Türkiye, seçim sonunda hiçbir partinin tek başına iktidar olamaması nedeniyle yeniden bir koalisyon kriziyle karşı karşıya kaldı. Hükümet kurma sürecindeki belirsizlikler ve ekonomik sıkıntılar devam ederken, siyasal İslam'ın yükselişiyle birlikte irtica tartışmaları gündeme geldi ve bu durum siyasi atmosferi daha da gerdi. Aynı dönemde, ayrılıkçı silahlı Kürt hareketinin (PKK) eylemlerini artırması Kürt sorununu derinleştirerek ülkeyi siyasi bir krize sürükledi. Bu çalkantılı süreçte yaşanan Susurluk Kazası (3 Kasım 1996), devlet-mafya-siyaset ilişkilerini açığa çıkardı ve “derin devlet” tartışmalarını gündemin merkezine taşıdı. Tüm bu gelişmeler, 1990'ların ikinci yarısını Türkiye için kaotik bir dönem hâline getirirken siyasi, toplumsal krizlerin derinleşmesine neden oldu. Özellikle 1995 seçimleri sonrasında kurulan RP-DYP (REFAHYOL) hükümetinin tutumu laiklik tartışmalarını beraberinde getirdi ve bu durum, ülke tarihinde “post-modern darbe” olarak anılan 28 Şubat sürecine zemin hazırladı. Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararları doğrultusunda hükümetin istifasıyla birlikte yeniden seçime gidildiyse de seçimlerden bir kez daha koalisyon hükümeti sonucu çıktı.

Türkiye’de 18 Nisan 1999 seçimleri sonucunda Demokratik Sol Parti (DSP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) oluşturduğu bir koalisyon hükümeti kuruldu. 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan “Marmara Depremi” Türkiye için büyük bir felaket oldu. Deprem, yaklaşık 20.000 insanın hayatını kaybetmesine ve vatandaşların hafızasında derin yaralar açılmasına neden oldu. Aynı zamanda, ülke ekonomisine büyük zarar vererek bütçede ciddi bir açık yarattı ve ekonomik dengeleri sarstı. 1990’lı yıllar, Türkiye açısından siyasi istikrarsızlık, ekonomik krizler ve toplumsal travmalarla dolu sarsıcı bir dönem olarak tarihe geçti (Barbaros & Zurcher, 2017: 180). Bu yıllarda, ABD’nin tek kutuplu dünya düzenindeki liderliği pekişirken, küresel ölçekte hızlı bir teknolojik gelişim süreci yaşandı. Ancak Türkiye, bu süreci yeterince yakından takip edemedi ve bunun etkilerini ilerleyen yıllarda artan dışa bağımlılık şeklinde yaşadı. Sonuç olarak, 1990’lı yıllar Türkiye tarihinde koalisyonlu yıllar olarak yerini alırken 2000’li yılların başıyla birlikte siyasi açıdan yeni bir döneme girildi.

2. Türkiye’de 90’ların Siyasi İktidarsızlığının Sebepleri Olan Koalisyon Hükümetleri

SSCB’nin dağılmasıyla birlikte 1990’lı yıllar, dünya siyasetinde büyük dönüşümlerin yaşandığı bir dönem oldu. AB, tek kutuplu dünya düzenine devletleri entegre etme çabalarını hızlandırırken, bu süreçte neo-liberalizm ön plana çıkarıldı. Sol değerlerin etkisini kaybetmesi ve refah devleti uygulamalarının geri plana itilmesiyle birlikte serbest piyasa ekonomisi, gelişmekte olan ülkeler için temel çözüm olarak sunuldu (Ertan, 2021: 970).

Türkiye de 12 Eylül 1980 darbesinin ardından bu küresel dönüşüme ayak uydurmaya çalıştı ve neo-liberal politikalar doğrultusunda ekonomi yeniden şekillendirildi.

Bu süreçte, 24 Ocak Kararları ile serbest piyasa reformları hayata geçirilirken dönemin Başbakanı Turgut Özal Türkiye'yi bu yeni düzene entegre etmek için kapsamlı adımlar attı. Hızlı büyüme ve girişimciliğin teşvik edilmesi öncelikli hedefler arasında yer alan bu süreçte işçi ücretlerinin düşürülmesi, kontrolsüz girişimcilik ve hayali ihracat gibi sorunlar, ekonomik dengeleri olumsuz etkiledi (Zürcher, 2008: 76).

Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı ekonomik dalgalanmaların yanı sıra, 1990'lı yıllar siyasi istikrarsızlıklarla da şekillendi. Koalisyon hükümetlerinin sık sık değişmesi, ekonomik reformların sürdürülebilirliğini zora soktu ve ülkeyi derin krizlerin içine sürükledi. Bu dönemde küresel gelişmeler de Türkiye'yi doğrudan etkiledi. Irak'ın 1990 yazında Kuveyt'i işgal etmesiyle patlak veren Körfez Savaşı, uluslararası siyasette büyük bir yankı uyandırırken Türkiye'yi de doğrudan etkiledi. Birleşmiş Milletlerin (BM) Irak'a yönelik yaptırım kararlarına destek veren Türkiye, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yönlendirmesiyle, Irak'a karşı oluşturulan 40 ülkeli koalisyona dolaylı da olsa katkı sağladı. Türkiye'nin bu kararını neo-liberal dünya düzeni içindeki konumunu pekiştirme çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak savaşın Türkiye'ye ekonomik maliyeti ağır oldu ve savaş ekonomisinin getirdiği belirsizlikler ayrıca bölgedeki istikrarsızlık, ülkenin ekonomik parametrelerine zarar verdi (Barbaros & Zürcher, 2017: 67).

Diğer taraftan 1991 yılı, dünya ve Türkiye açısından yeni bir dönemin başlangıcı oldu. SSCB'nin dağılması, küresel güç dengelerini değiştirirken, komşusu Türkiye için de önemli fırsatlar ve zorluklar doğurdu. Bağımsızlığını ilan eden Türk Cumhuriyetleri, Türkiye için hem kültürel hem de stratejik anlamda büyük bir önem ortaya çıkardı. North Atlantic Treaty Organization (NATO) üyesi bir ülke durumundaki Türkiye, bu yeni devletlerle ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler kurarak, bölgede etkin bir rol üstlenmeye çalıştı. Bu süreçte ABD ve NATO'nun desteğiyle, Türkiye bu devletler için bir model ülke olarak gösterilirken onların bağımsızlık sürecinde stratejik bir aktör hâline geldi (Kocaman: 2015, 97-99). Türkiye, SSCB'nin sona ermesiyle birlikte, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini güçlendirmek amacıyla ekonomik yatırımlar yaptı, eğitim ve kültürel iş birlikleri geliştirdi. Ancak bu süreç, sadece gönül bağıyla değil, aynı zamanda stratejik zorunluluklarla da şekillendi. Başka bir şekilde söylemek gerekirse Türkiye'nin bölgede yönlendirici ve öncü bir ülke olma çabası hem küresel dengeler hem de ülkenin ulusal çıkarları doğrultusunda gelişti.

Sonuç olarak, 1990'lı yıllar Türkiye için ekonomik ve siyasi krizlerle dolu bir dönem olmakla birlikte, aynı zamanda yeni fırsatların da ortaya çıktığı bir süreç oldu. Neo-liberal politikalar doğrultusunda ekonomik dönüşüm yaşanırken, Körfez Savaşı ayrıca SSCB'nin dağılması gibi küresel gelişmeler Türkiye'yi doğrudan etkiledi ve ülkenin uluslararası arenadaki rolünü yeniden tanımlama ihtiyacını doğurdu. Ancak iç siyasi istikrarsızlık ve ekonomik kırılganlıklar nedeniyle Türkiye, bu dönemi sancılı bir şekilde geçirdi (Erdoğan, 2018: 37).

3. DYP – SHP Koalisyonu (1991-1995)

Türkiye’de 20 Ekim 1991 seçimleri, merkez sağ ve merkez sol partilerin birbirine yakın oy oranları aldığı bir tablo ortaya çıkardı. Söz konusu seçimlerde DYP %27 oy ile birinci gelse de tek başına iktidar olmak için gerekli çoğunluğu sağlayamadı. Diğer aktörlerden ANAP %24 oy ile ikinci olurken, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ise yaklaşık %21 oy ile üçüncü sırada yer aldı (Tuncer, 2002: 331). Seçim sistemini, temsilde adaleti sağlamadığını ve bunun sonucu olarak da ortaya çıkan parçalı yapının, siyasi istikrarsızlığı beraberinde getirdiğini söylemek gerekir.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, siyasi teamüller gereği hükümeti kurma görevini seçimden birinci çıkan DYP lideri Süleyman Demirel’e verdi. Bu süreçte ANAP, kurulacak koalisyonda yer almak istemediğini belirttiğinde, Demirel SHP ile anlaşma yoluna gitti. Koalisyon protokolünde hükümetin temel ilkeleri:

Özgürlükçü, katılımcı ve demokratik rejimin yaşam tarzı olarak benimsenmesi; Türkiye’nin üniter devlet yapısının korunması, 12 Eylül 1982 Anayasası yerine tam katılımcı ve çoğulcu sistemi öngören yeni bir anayasanın yapılması; 12 Eylül dönemi yöneticilerinin cezai, hukuki ve mali dokunulmazlıklarının kaldırılması; Çok seslilikle birlikte, uzlaşma, inanç, düşünce ve anlatım özgürlüğünün çağdaş toplumun temeli olarak korunması olarak ifade edildi (Kara, 2004: 230-236).

TBMM’den 20 Kasım 1991’de güvenoyu alan DYP-SHP koalisyon hükümeti göreve başladı. Süleyman Demirel Başbakan olurken Erdal İnönü’de başbakan yardımcısı ve devlet bakanı oldu. Merkez sağ ile merkez solun bir araya geldiği bu koalisyon PKK terörü, faili meçhul cinayetler, yüksek enflasyon ve işsizlik, gelir dağılımındaki dengesizlik, yolsuzluklar, bütçe açığı vb. sorunlara çözüm getirmeye çalıştı. Bununla birlikte DYP-SHP koalisyonunun kurulmasından kısa bir süre sonra, Cumhurbaşkanı Özal’ın beklenmedik ölümü (17 Nisan 1993) üzerine cumhurbaşkanlığı sorunu gündeme geldi. DYP, 24 Nisan’da lideri Süleyman Demirel’i Cumhurbaşkanlığına aday gösterdi. Süleyman Demirel, yaklaşık bir ay sonra TBMM’de yapılan 3. Tur oylamada 244 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti’nin 9. Cumhurbaşkanı seçildi. Diğer adaylar İsmail Cem 27, Kamran İnan 94, Lütfi Doğan 47 oy aldılar (Özdemir, 2007: 420).

DYP Kongresi 13 Haziran’da olağanüstü toplanarak Demirel’in yerine, DYP liderliği için Köksal Toptan ve İsmet Sezgin ile yarışan Tansu Çiller’i seçti. Cumhurbaşkanı Demirel, DYP lideri Tansu Çiller’i yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. Tansu Çiller ve Erdal İnönü’nü koalisyonun devamına karar vermesi üzerine yeni DYP-SHP koalisyon hükümeti, 247 evet, 187 hayır oyuyla TBMM’den güvenoyu alarak çalışmaya başladı. Ancak koalisyon hükümetinin çalışmaya başlamasından kısa süre sonra Türk siyasi tarihinde ilk defa bir Genel Başkanın kendi isteği ile görevinden ayrıldığı görüldü. SHP lideri Erdal İnönü’nün kurultayda tekrar aday olmayacağını söyleyerek siyasi hayatını sonlandırma kararı alması, partide çatırdamalara yol açtı. Erdal İnönü’nün yerine Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın’ın geçmesiyle birlikte SHP içinde görüş ayrılıkları bitmedi aksine daha da derinleşti (Yılmaz, 2003: 106-111).

Koalisyonu oluşturan her iki partideki lider değişimine rağmen DYP-SHP hükümeti yoluna devam etti. Tansu Çiller liderliğindeki hükümet büyük ölçüde özelleştirme, Kürt sorunu gibi konularla meşgul oldu. Özelleştirme konusunda, kamu

kurumlarının hantallığının giderilmesi ve bu kurumların devri noktasında her iki partinin ortak bir tutum sergilediği görüldü. Bununla birlikte Kürt sorunu konusunda ise DYP, daha radikal söylem geliştirerek milliyetçi bir tavır benimserken, benzer şekilde, eğitim politikalarında SHP daha köklü değişimler savundu (Saybaşı, 1995: 92-98).

Yine bu döneme, artan şüpheli ölümler-suikastlar (Uğur Mumcu, Adnan Kahveci, Eşref Bitlis, Turgut Özal) sabotajlar-kitle katliamları (Bingöl Olayı, Sivas-Madımak Olayı, Erzincan-Başbağlar Olayı) terör olayları damgasını vurdu ve özellikle PKK'nın eylemleri koalisyonun başlıca mücadele alanlarından biri oldu. Bu arada özellikle, Alevî vatandaşları hedef alan Gazi Mahallesi ve Sivas olaylarının koalisyon hükümetini ciddi şekilde yıpratıcı gelişmeler olduğunu söylemek gerekir.

Koalisyonun en önemli sorun alanlarından biri de hiç şüphesiz ekonomi idi. Bu dönemde ekonomik göstergeler kötüye giderken koalisyondaki siyasal anlaşmazlıklarla birleşen ekonomik sıkıntılar, sistemde istikrarsız bir sürecin yaşanmasına neden oldu. Öyle ki bu süreçte Moody's ve Standart and Poor's Türkiye'nin kredi notunu düşürürken Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) hükümete ekonominin kötüye gittiği uyarısı yapıyordu. Çiller Hükümeti 1994 yılında iki kez Türk Lirası'nda devalüasyona gitti. İlk devalüasyon 24 Ocak'ta %13,6 oranında oldu. Bu süreçte ANAP, bazı yerli ve yabancı bankaların devalüasyonu önceden haber alarak, düşük kurdan yüklü miktarda döviz aldıklarını söyleyerek meclis araştırması önergesi verdi. Tansu Çiller Hükümeti de 3 Şubat'ta düşük kurdan döviz alan 44 bankanın isimlerini ve döviz miktarlarını açıkladı. Buna ek olarak hükümet kamuoyuna ANAP önergesine destek vereceğini açıkladı. İkinci devalüasyon ise 5 Nisan'da yaklaşık %39 oranında gerçekleşti ayrıca hükümet ücret ve maaşlarda kısıtlayıcı önlemlere gitti (Çakır, 2020: 29; Kongar & Kalkandelen, 2022:262-269). Bu atmosferde DYP-SHP koalisyonunun ömrünü tamamladığı ve yeni alternatiflerin üretilmesi gerektiği konuşuluyordu. Bu noktada örneğin Sakıp Sabancı ve Vehbi Koç, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e, 1982 Anayasası'nın 119. Maddesine dayanarak olağanüstü hâl ilan etmesini ve ekonomiye el koymasını teklif ettiler. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise ekonominin üstündeki kaygıları daha da derinleştireceği gerekçesiyle bu teklife sıcak bakmadığını teklif sahiplerine ilettiler (Yalansız, 2006: 461).

Bu olumsuz tabloda Türkiye, 27 Mart 1994'te yerel seçimler için sandığa gitti. Necmettin Erbakan'ın Refah Partisi (RP) seçimlerden üçüncü parti olarak çıkmasına rağmen büyükşehirlerde %22,4 oranında oy alarak birinci parti oldu ve hem Ankara'da (Melih Gökçek) hem de İstanbul'da (Recep Tayyip Erdoğan) belediye başkanlıklarını kazandı (Çiftçi: 2005, 357-358). Fatih Yaşlı'nın da belirttiği gibi Siyasal İslamcılığın iktidar yürüyüşünün başlangıcı olarak ifade edeceğimiz bu seçimlerin önemli bir sonucu da kurulu düzenin hegemonya krizine Kürt sorunundan sonra bir de siyasal İslamcılığın eklenmesi oldu (Yaşlı, 2024: 351).

Diğer taraftan iç politikada bu gelişmeler cereyan ederken 1991-1995 yıllarında dışarıda, SSCB etkisinin ortadan kalkmasıyla birlikte, bölgede yaşanan problemlere karşı NATO'nun etkin bir rol üstlenmesi gerektiği anlaşıyor geliştirdi. Bu çerçevede Türkiye hem bir NATO üyesi olarak hem de Bosna ve Kosova ile olan tarihî ve kültürel bağları nedeniyle sürece müdahil oldu. Bu noktada Türkiye, Bosna ve Kosova'nın

yaşadığı krizlere hem askeri hem de siyasi olarak destek sağladı, bağımsızlık süreçlerinde de bu ülkelere yardımcı oldu. Özellikle Bosna'nın haklı davasının dünya kamuoyuna duyurulmasında ve yaşanan olayların bir iç savaş olarak nitelendirilmesinin ötesinde bir katliam olarak tanımlanmasında Türkiye önemli bir rol üstlendi. Askeri müdahalelerle Bosna-Hersek'in yanında yer alarak, bağımsızlık sürecinde yerel halka destek verdi (Devrim, 1995: 65). Karadağ konusunda ise Türkiye, ülkenin özerk statüsünü koruması yönünde bir tutum sergiledi, ancak Karadağ halkının yaşadığı zorlukları da göz ardı etmedi. Türkiye'nin, Karadağ'a bağımsızlık sürecinde siyasi ve askeri destek sağlamasına rağmen, özerklik konusundaki temkinli yaklaşımı dikkat çekti. Bu tutum, o dönemde Türkiye'nin karşı karşıya olduğu Kürt sorunuyla ilişkilendirildi ve Türkiye'nin Kosova konusunda self-determinasyon ilkesine yönelik çekinceli bir tutum sergilemesine neden oldu. Bununla birlikte o dönemde Türkiye'nin hem Bosna hem de Karadağ'a yönelik yapıcı ve destekleyici politikalarının, bölgedeki kaotik ortamın sonlandırılmasına katkı sağladığını ayrıca bu tutumun Türkiye'nin dış politikasında olumlu yansımalar yarattığını söylemek mümkündür.

3.1. DYP- CHP Koalisyonu (1995-1996)

SHP ile Deniz Baykal tarafından tekrar açılan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 18 Şubat 1995'te CHP adı altında ve Hikmet Çetin'in liderliğinde birleşti. Bunun sonucu olarak koalisyon fiilen DYP-CHP koalisyonuna dönüştü. Bu dönemde iç politikada yukarıda ifade edilen sıkıntıları yaşayan Çiller hükümeti, dış politikada atağa geçerek 6 Mart 1995'te AB ile yürütülen müzakereler kapsamında Gümrük Birliği antlaşmasına imza koydu (Devrim, 1995: 79). 23 Mart 1995'te ise Tansu Çiller ve İsmet Çetin DYP-CHP koalisyon protokolünü imzalayarak, koalisyonun devamından yana olduklarını gösterdiler. Ancak bu süreçte Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de desteklediği DYP-ANAP koalisyonu önerisinin TUSİAD Başkanı Halis Komili tarafından ANAP lideri Mesut Yılmaz'a iletildiğini söz konusu önerinin Mesut Yılmaz tarafından kabul edilmemesinden dolayı hayata geçmediğini söylememiz gerekir.

Kısa ömürlü DYP-CHP hükümetinin en önemli işi, TBMM'den 21 maddelik ilk sivil anayasa paketini geçirmesi oldu. Bu değişikliklerle 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmındaki 12 Eylül 1980 darbesi ile ilgili ibareler kaldırıldı. Ayrıca Memurlara sendika kuma hakkı verilirken Derneklerin ve sendikaların siyaset yapmasını engelleyen maddeler değiştirildi. Seçmen yaşı 18'e indirildi. Milletvekili sayısı 550'ye çıkarıldı. Siyasi partilere üye olma yaşı 18'e çekildi (Yalansız, 2006: 464).

CHP Kurultayı'nda (9 Eylül 1995) Deniz Baykal'ın genel başkan seçilmesi ve erken seçimden bahsetmesi DYP-CHP hükümetinin ömrünü belirledi. Tansu Çiller'in hükümetin devamı doğrultusunda tavır sergilemesi üzerine Deniz Baykal, İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir gibi DYP'ye yakınlığıyla bilinen bazı bürokratları görevden alması şartını sundu. Tansu Çiller'in bu şartı kabul etmemesi üzerine Deniz Baykal, 20 Eylül günü koalisyondan çekildiklerini açıkladı. Bundan sonra Tansu Çiller bir azınlık hükümeti kurmayı denediyse de Meclis'ten güvenoyu alamadı. 10 günlük ömrü ile 2. Çiller Hükümeti cumhuriyet tarihinin en kısa hükümeti oldu. Bunun üzerine CHP lideri Deniz Baykal, ülkeyi seçimlere götürmesi şartıyla Tansu Çiller'e hükümette yer alacağını söyledi. Sonuçta DYP-CHP Koalisyon Hükümeti 5 Kasım

da TBMM'den güvenoyu aldı ve seçim sonrası yeni hükümet iş başına geçene kadar ülkeyi yönetti (Pirim, 2007: 63-64; Kara, 2004: 268-269).

Türkiye bu şartlar altında 24 Aralık 1995 seçimlerine gitti. Sonuçlar DYP için büyük bir hezimet olurken, koalisyon hükümetlerinde yaşanan çatışmalar RP'ne yaradı ve parti %21 oy ile seçimlerden birinci olarak çıktı. ANAP yaklaşık %20 oy ile ikinci parti konumunu korurken, SHP ile birleşen CHP beklenen etkiyi yaratamadı ve yaklaşık %11 oy ile ülke barajını kıl payı aşılabildi. Sol kanatta ise DSP, %15 oy ile solun birinci partisi olurken RP'nden sonra seçimlerin en dikkat çeken partisi oldu. (Tuncer: 2002, 332) Seçim sonuçları hem iktidardaki merkez koalisyonun iki partisi açısından hem de ana muhalefet açısından yenilgi ortaya çıkardı. Ayrıca, Merkez Sağ'ı paylaşan ANAP ve DYP birbirleriyle rekabetin dozunu kaçırınca, radikal sağ diye nitelenen RP ve MHP'ye oy kaptırdılar. Burada ANAP'ın Büyük Birlik Partisi (BBP) ile yaptığı seçim ittifakının da DYP'ye karşı üstünlük sağlamaya yetmediğini söylemek gerekir. Merkez Solda da durum farklı değildir. CHP ve DSP arasındaki biktırıcı rekabet solun tüm oylarının bu iki partiye yönelmesine engel olmuştur (Çakır, 2020: 22).

Seçimlerin ardından hükümeti kurma görevi, birinci parti olması sebebiyle RP'ye verildi. Ancak hiçbir parti bu süreçte RP ile koalisyon kurmaya yanaşmadı. Bunun en önemli nedeni, RP'nin söylemlerinin gerici bulunması ve bu durumun toplumun geniş kesimlerinde tepkiyle karşılanmasıydı. RP'nin koalisyon kurma çabalarının sonuçsuz kalması üzerine, ANAP ve DYP, banka-finans çevreleri, TÜSİAD ve ayrıca ordunun zorlamasıyla merkez sağda dönüşümlü başbakanlık formüllü bir azınlık koalisyon hükümeti kurmak zorunda kaldılar. 12 Mart 1996'da ANAP-DYP (ANAYOL) koalisyon hükümeti DSP'nin ve BBP'nin çekimser oyuyla TBMM'den güvenoyu alarak çalışmaya başladı. Ancak TÜSİAD'ında kuruluş sürecinde gazetelere verdiği ilanlarla kendisine destek olduğu hükümet DYP lideri Tansu Çiller hakkında (Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi) TEDAŞ, (Türk Otomobil Fabrikası Anonim Şirketi)TOFAŞ ve örtülü ödenek yolsuzluk iddiaları ile kısa sürede yıprandı. Tansu Çiller ve Mesut Yılmaz'ın birbirini suçlaması ve ayrıca muhalefetin de bu tartışmalara katılmasıyla hükümet içindeki gerginlikler arttı. Son olarak, Anayasa Mahkemesi'nin güvenoyunu iptal etmesi öncesinde, DYP'nin koalisyondan çekilme kararı alması Anayol hükümetinin sonunu getirdi (Tülin: 2003, 90). Bu sürecin ardından RP ve DYP arasındaki yakınlaşma dikkat çekti. Sol kesimde ise bir birlik ve koalisyon ihtimalinin görülmemesi, RP-DYP koalisyonunu daha güçlü bir seçenek hâline getirdi.

3.2. Refahiyol Hükümeti (1996-1997)

ANAP-DYP koalisyonunun üç ay gibi kısa bir sürede sona ermesi üzerine RP-DYP (REFAHYOL) koalisyon hükümeti kuruldu. 8 Temmuz 1996'da TBMM'den güvenoyu alarak çalışmaya başlayan RP-DYP hükümeti, başbakanın iki yılda bir değişmesini öngören bir koalisyon protokolüne dayanıyordu (Findley, 2014: 397). Buna göre Türkiye'nin ilk İslamcı başbakanı olan Necmettin Erbakan ile daha önceden Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olan Tansu Çiller sırayla başbakan olacaklardı. Burada dönemde anlaşmayı ortaya çıkaran şeyin Necmettin Erbakan'ın Tansu Çiller'in yolsuzluklarıyla ilgili meclis soruşturmalarına karşı çıkacağı sözünü vermesi olduğunu belirtmek gerekir (Sevinç, 2000: 153-156).

Refahiyol diye de anılan hükümetin kuruluşundan kısa süre sonra, 3 Kasım 1996'da Susurluk'ta bir otomobilin kamyonu çarpması şeklinde meydana gelen trafik kazası, devlet içindeki derin yapılanmalara dair tartışmaları alevlendirdi. Kamuoyu günlerce DYP Milletvekili Sedat Edip Bucak, Emniyet Müdürü Hüseyin Kocadağ ve Abdullah Çatlının kaza yapan otomobilde araçta yer almalarını ve bunlar arasındaki ilişkiyi konuştı. Bu olayla ilişkilendirilen İçişleri Bakanı Mehmet Ağar, istifa etmesine rağmen hükümet üzerindeki gölgeyi kaldırmayı başaramadı. Ayrıca konu Susurluk Skandalı ile ilgili Meclis araştırma komisyonu kurulmasına rağmen herhangi bir sonuca ulaşamadı (Arcayürek, 2003: 328-348).

Başbakan Necmettin Erbakan'ın, Müslüman ülkeler arasında ticari ittifaka (D-8) dayanan bir ortaklık kurma çabası ayrıca dini yapılanmalarla yakın ilişkiler kurması ve söylemlerini dini öğeler üzerine inşa etmesi, kısa sürede askerler tarafından laiklik karşıtı bir tehdit olarak algılandı ve 28 Şubat sürecine zemin hazırladı (Yalçın, 2013: 248-249). Necmettin Erbakan'ın Başbakan sıfatıyla katıldığı 28 Şubat 1997 tarihli Millî Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında kurulun asker kanadı "28 Şubat Kararları" diye de anılacak kararları masaya getirdi ve hükümetten bunları hayata geçirmesini istedi. Bu süreçte Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Odası, Türk-İş ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) gibi sivil toplum kuruluşları söz konusu kararlara tam destek verdiklerini kamuoyuna açıkladılar. Necmettin Erbakan "irticayla mücadeleyi" hedefleyen söz konusu kararları bu toplantıda imzalamadıysa da birkaç günlük direnişin ardından 5 Mart 1997'de imzalamak zorunda kaldı. Diğer taraftan kısa süre içerisinde 28 Şubat'ın bir "süreç" olduğu ortaya çıktı; askerler, 28 Şubat günkü MGK toplantısıyla birlikte -darbe yapmadan- hükümeti devirmeyi hedefleyen planı uygulamaya başladılar. Buna göre ilk olarak Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş ülkeyi iç savaşa sürüklediği iddiasıyla RP'nin kapatılması için dava açtı. İkinci olarak 9 Haziran'da Genelkurmay Başkanlığı yeşil sermaye diye nitelenen şirketler tarafından üretilen ürünlerin askeriye ait alanlarda satılamayacağına dair bir düzenleme getirdi. Üçüncü olarak 10 Haziran'da yüksek yargı başkan ve üyeleri Genelkurmay Başkanlığı'nda düzenlenen irticayla mücadele başlıklı brifinge çağrıldılar. 11 Haziran'da da Genelkurmay'ın "Batı Çalışma Grubu" olarak adlandırılan birimi tarafından gazetecilere bir brifing verildi. Bütün bunların sonucunda, Başbakan Necmettin Erbakan 18 Haziran'da Refahiyol hükümetinin istifa ettiğini kamuoyuna açıklamak zorunda kaldı. Dönemsel başbakanlık anlaşması gereği, Necmettin Erbakan görevini Çiller'e devretmek üzere istifa etti ancak 28 Şubat süreciyle birlikte MGK'nın aldığı kararlar doğrultusunda Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, hükümeti kurma görevini DYP lideri Tansu Çiller'e değil, ANAP lideri Mesut Yılmaz'a verdi. İlerleyen süreçte Tansu Çiller, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in bu tutumunu "Çankaya Darbesi" olarak nitelendirdi (Akınar, 2001: 29).

Böylece Tansu Çiller'in TEDAŞ, TOFAŞ ve örtülü ödenek dosyalarıyla RP'nin Süleyman Mercüme- kayıp Bosna yardım yolsuzluk dosyasının kapatılmasının karşılığında kurulan REFAHYOL koalisyon hükümeti, bir yerde; krizler, skandallar ve rejim tehlikesini gündeme getiren bir hükümet olarak tarihe geçti. Diğer taraftan 28 Şubat sürecinde hükümet ile asker arasındaki gerilimin, ekonomik yansımalar doğurduğunu ve bu durumun, toplumda işsizlik ve ekonomik dar boğaz şeklinde kendini gösterdiğini söylemek gerekir. Ayrıca daha sonra "postmodern darbe" olarak adlandırılacak

28 Şubat sürecinde RP kapatıldı, Necmettin Erbakan ve bir grup parti yöneticisine siyaset yasağı getirildi. İBB Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'a ise aynı süreçte Siirt'te okuduğu "Minareler süngü, kubbeler miğfer, camiler kışlamız, müminler asker" dize-leri nedeniyle 1999 yılında yaklaşık 4 aylık hapis cezası verildi.

3.3. ANASOL-D Hükümeti (1997-1999)

RP hakkında kapatma davasının açıldığı süreçte, hükümet kurma görevi Cumhurbaşkanlığı Süleyman Demirel tarafından ANAP lideri Mesut Yılmaz'a verilerek yeni bir hükümet kurma yoluna gidildi. Mesut Yılmaz'ın hükümeti kurma çabaları gösterdiği atmosferde Türk siyasetinin yozlaşma örneklerinin yaşandığını belirtmemiz gerekir. Bu noktada örneğin Mesut Yılmaz'ın, cep telefonu ile milletvekili transferi yaparken çekilen görüntüleri kameralara yansıdı. Ayrıca transferler için büyük paraların ilgili- lere transfer edildiği iddiaları kamuoyu gündemine geldi. Bu süreçte önce DYP'den 20 milletvekilinin istifa etmesi sonrasında da bu milletvekillerinin -daha önceden Tansu Çiller'in DYP'den ihraç ettiği- Hüsamettin Cindoruk'un Demokrat Türkiye Partisi'ne (DTP) katılmaları sağlandı. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak kurulan ANAP-DSP-DTP (ANASOL-D) koalisyon hükümeti 12 Temmuz 1997'de 256 hayır oyuna karşılık 281 evet oyuyla TBMM'den güvenoyu aldı ve çalışmaya başladı (Sevinç, 2000: 179; Gaytancıoğlu, 2020: 357-358).

ANASOL-D hükümetinin koalisyon protokolünde 28 Şubat'ın izleri çok açık bir şekilde görülüyordu. Bu noktada hükümetin hedefi "milletin vazgeçilmez değerleriyle devletin değiştirilmez ve değiştirilmemesi gereken nitelikleri arasında birlikteliği sağ- lamak ve sürdürmek" (Kara, 2004: 339) şeklinde ifade edildi. Diğer taraftan MGK'nın 28 Şubat kararları arasında yer alan 8 yıllık kesintisiz eğitim kararı Anasol-D hükü- metinin ilk uygulamalarından biri olarak 15 Ağustos 1997'de TBMM'de kabul edildi. Genel Kurmay bünyesinde kurulmuş olan "Batı Çalışma Grubu" lağvedilerek yerine Başbakanlığa bağlı "Sivil Çalışma Grubu" kuruldu. Söz konusu grubun Mart 1998'de hazırladığı türban raporunda, "türbanın kılık kıyafetle ilgili mevzuata aykırı olduğu" dile getirilirken; kamu görevlileri ile öğrencilerin, devlet daireleri ile okul ve üniversi- telerden oluşan eğitim kurumlarının kapalı mekanlarına türbanla girmesinin disiplin suçu oluşturacağı ifade edildi (Kocabaş, 2014: 104-107).

Bütün bunlara rağmen söz konusu koalisyon, yaklaşık iki yıl bile çalışmadı ve dönemde ciddi siyasi krizlerle sarsıldı. Bu koalisyon dönemine damgasını vuran en önemli skandallardan biri, Türkbank ihalesi oldu. İhale sürecinin manipüle edildiği iddiaları ortaya atıldı ve bu durumun açığa çıkması büyük yankı uyandırdı. Başbakan Mesut Yılmaz'ın olayla ilişkilendirildiğine dair iddialar, koalisyonun ciddi şekilde yıpranmasına neden oldu. Sonunda, Meclis'te Türkbank ihalesine ilişkin verilen gensoru önergesinin kabul edilmesiyle hükümet düştü (Solak, 2022: 220). Diğer taraftan ANA- SOL-D hükümetinin, 1977 yılında Adalet Partisi (AP) lideri Süleyman Demirel'in ba- şında bulunduğu 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nden sonra Türk siyasi tarihinde gen- soru ile düşürülen ikinci hükümet olduğunu söylememiz gerekir (Karataş, 2022: 414).

Bu gelişmelerin ardından, DSP lideri Bülent Ecevit, ANAP ve DYP'nin dışarıdan desteklediği bir azınlık hükümetini kurdu. Söz konusu hükümet 17 Ocak 1999'da

TBMM'den 188 hayır oyuna karşılık 306 evet şeklinde güvenoyu alarak çalışmaya başladı. Kısa ömürlü bu hükümetin süreçteki en önemli siyasi başarısı ise PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi oldu. Bu gelişme, Bülent Ecevit'in kamuoyundaki popülaritesini artırırken DSP'nin de 18 Nisan 1999 seçimlerinde ciddi bir yükseliş yakalamasına zemin hazırladı (Bila, 2001: 49).

3.4. DSP-ANAP-MHP Hükümeti (1999-2002)

Türkiye terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak ülkeye getirilmesinin neden olduğu milliyetçi dalga yükselmesinin yaşandığı atmosferde 18 Nisan 1999 seçimlerine gitti. Seçim sonuçları ANAP, DYP ve CHP için ciddi oy kaybı şeklinde gelişirken seçmenin ekonomik ve siyasi yozlaşma nedeniyle merkez sağ ve merkez sol partilerden uzaklaştığı gözlemlendi. Seçimlerin en büyük sürprizini yaklaşık %18 oy alan MHP yaptı. Seçim sürecinde yazılı ve görsel basın tarafından engellenmeye çalışıldığı iddia edilen MHP, %22 oy alarak sandıktan birinci çıkan DSP'nin ardından ikinci parti olmayı başardı. Burada seçimlerin önemli bir sonucu olarak yaklaşık %9 oy alan CHP'nin meclis dışında kaldığını ifade etmemiz gerekir (Tuncer, 2002: 333).

DSP ve MHP'nin 18 Nisan 1999 seçimleri sonrasında Rahşan Ecevit'in MHP'ye dönük olumsuz söylemlerine rağmen koalisyon hükümeti kurma noktasında uzlaşması, kamuoyunda şaşkınlık yarattı. Nitekim MHP'nin daha önceki radikal söylemlerinden vazgeçerek uyumlu bir tutum sergilemesi, bazı çevrelerce partinin radikal yönlerinin törpüldüğü şeklinde yorumlandı. DSP, MHP ile kurmak istediği koalisyonu daha geniş tabanlı hâle getirmek amacıyla ANAP'ı da hükümete dâhil etti. Sonuçta DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti 9 Haziran 1999'da Meclis'ten 354 evet şeklinde güvenoyu alarak çalışmaya başladı.

Yaklaşık 3 yıl devam eden DSP-MHP-ANAP hükümeti, İrtica ile Mücadele, Marmara Depremi, Cumhurbaşkanlığı Seçimi, Genel Af, Özelleştirme, Ekonomik Kriz ve AB Uyum Yasaları gibi konularla meşgul oldu. Ecevit hükümeti 22 Temmuz 1999 tarihli "İrtica İle Mücadele" genelgesini yayınlayarak 28 Şubat sürecinin takipçisi olduğunu kamuoyuna gösterdi. Diğer taraftan göreve iddialı bir şekilde başlayan DSP-MHP-ANAP hükümeti ilk ciddi sınavını 17 Ağustos 1999'da meydana gelen 7,8'lik "Marmara Depremi" ile verdi. Hükümet üyeleri tarafından "Yüzyılın Felaketi" olarak nitelenen depremde 17 bin 480 kişi öldü. 43 bin kişi yaralandı ve 505 kişi de sakat kaldı. Toplamda 376 bin 479 konut ve iş yeri hasar görürken 133 bin 683 bina çöktü ve yaklaşık 600 bin kişi de evsiz kaldı. Depremın insani boyutunun yanı sıra ekonomik zararı da çok büyük oldu. TÜSİAD, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Dünya Bankası tarafından hazırlanan farklı çalışmalarda depremin ekonomik sonuçlarına dönük yakın rakamlar verildiği görüldü. Bu noktada örneğin TÜSİAD'a göre toplam maliyet 17 milyar dolar, DPT'ye göre 15-19 milyar dolar, Dünya Bankasına göre 12-17 milyar dolar idi (Özsoylu & Metin, 2019: 4-5).

DSP-MHP-ANAP hükümetinin kamuoyunca tepki çeken uygulamalarından biri Rahşan Ecevit'in gündeme getirdiği "Genel Af" yasası oldu. Hükümetin 28 Ağustos 1999'da TBMM'den geçirdiği yasa kamuoyunda oluşan tepki nedeniyle Cumhur-

başkanı Süleyman Demirel tarafından veto edildi. Ancak kamuoyunun tepkisini bir süre soğumaya bırakan hükümet “Rahşan Affı” ya da “Şartlı Salı Verme ve Erteleme” yasasını 22 Aralık 2000’de çıkarmayı başardı. Diğer taraftan Türk siyasi hayatı için 2000 yılının en önemli olayı Cumhurbaşkanlığı Seçimi idi. Ne hükümeti oluşturan partiler nede muhalefet partileri mecliste tek başına Cumhurbaşkanını seçecek güce sahip değildiler. Bu noktadan hareket eden Başbakan Bülent Ecevit koalisyon ortaklarına Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in görev süresini 5 yıl uzatmak ve arkasından cumhurbaşkanının 5 yıl süreyle seçilmesini içeren 5+5 anayasa değişikliği teklif etti. Devlet Bahçeli ve Mesut Yılmaz’ın da müspet tutumu üzerine 7 Mart tarihinde imzaya açılan anayasa değişikliği teklifine TBMM’de 406 milletvekili imza attı. Teklif 23 Mart’ta TBMM Anayasa Komisyonunda 4’e karşı 17 oyla kabul edildi. Ancak ilginç bir şekilde anayasa değişikliği teklifinin 29 Mart günü yapılan ilk tur oylamasında istenilen 330 sonucu elde edilemedi. Burada kilit parti durumundaki (Fazilet Partisi)FP’nin Anayasa’nın parti kapatmayı içeren 69. Maddesi’nde değişiklik yapılmadıkça ret oyu vermede ısrarlı olduğu görüldü. 5 Nisan günü yapılan ikinci oylamada da sonuç 177 ret, 303 kabul şeklinde oldu. Teklife imza veren 103 milletvekilinin oylamada imzalarına sahip çıkmadıkları görülürken hükümet tekliften vazgeçmek zorunda kaldı. Bu gelişme üzerine Ecevit-Bahçeli-Yılmaz üçlüsü Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer’in, Cumhurbaşkanı aday olması noktasında anlaştılar. Sonuçta DYP lideri Tansu Çiller, Fazilet Partisi (FP) lideri Recai Kutun da dâhil olmak üzere 131 milletvekilinin imzalarıyla Ahmet Necdet Sezer TBMM’de yer alan 5 parti tarafından ortak aday gösterildi. Buna rağmen ilk iki turda 276 oyu alamayan Ahmet Necdet Sezer, TBMM’de 5 Mayıs 2000 tarihinde yapılan 3. tur oylamada 330 oy alarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin 10. Cumhurbaşkanı seçildi. Diğer adaylardan Nevzat Yalçıntaş 113, Sadi Somuncuoğlu 43, Rasim Zaimoğlu 24, Mail Büyükkerman da 8 oy aldılar (Duman, 2010: 398; Muradoğlu, 2001: 134-162).

Deprem, banka hortumlamaları, kötü yönetim vb. sebeplerin etkisiyle DSP-M-HP-ANAP hükümeti IMF’den yardım arayışlarına girdiği bir atmosferde Türkiye, siyasi krizin tetiklediği ağır bir ekonomik krizi yaşadı. 19 Şubat 2001 tarihli MGK toplantısında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in yaşanan tartışma sırasında Başbakan Bülent Ecevit’e anayasa kitapçığını fırlatması ve toplantı bitiminde Bülent Ecevit’in bunu canlı yayında kamuoyuna açıklaması üzerine borsa endeksi üç günde yaklaşık %30 oranında düşüş yaşadı. Yıl boyunca Türk Lirası %130 değer kaybetti. Enflasyon %90’a çıktı. 20 banka kapanırken 40.000’i bankacı olmak üzere yaklaşık 3 milyon insan işsiz kaldı. Gecelik faizler %760’a, Hazine borçlanma faizi %144’e kadar yükseldi. Kriz sürecinde 1 ABD dolarının değeri 680 bin TL’den 1 milyon TL’ye çıktı. Tüm bunların bir sonucu olarak seri iflaslar ve yoğun bir işsizlik dalgası yaşandı (Akşin, 2020: 180).

DSP-MHP-ANAP hükümeti ekonomik çöküşü durdurmak amacıyla Dünya Bankası’ndan Kemal Derviş’i, -dönemde koalisyonun dördüncü ortağı olarak anılmasını sağlayacak yetkilerle- hazine sorumlusu devlet bakanlığına getirdi. Kemal Derviş tarafından hazırlanan ve “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adı verilen program toplumun büyük kesiminin kemer sıkmasını öngörüyordu. Bunun sonucu olarak süreçte yaşanan ekonomik sıkıntılar toplumsal bunalıma dönüştü. Bu noktada örneğin bir esnafın Başbakanlık önünde yazar kasa fırlatarak hükümeti protesto etmesi, halkın

yaşadığı ekonomik zorlukları simgeleyen en önemli olaylardan biri oldu. Dönemde “Derviş yasaları” olarak da anılacak ve yoğun bir siyasal ve toplumsal muhalefete rağmen Meclis’ten hızlıca geçirilen kanuni düzenlemelerin Türk ekonomisini küresel sisteme entegre amacı taşıdığını ve bunda da başarılı olduğunu söylemek gerekir. Bu noktada örneğin uluslararası Tahkim Yasası’nın kabulü, Telekom ve Kamu Bankaları’nın özelleştirilmesi, Merkez Bankası’nın Bağımsızlığı, doğalgaz piyasası yasası, tütün ve şeker yasası vb. Ecevit hükümeti tarafından kabul edildi (Çavdar, 2013: 348-349; Yenal, 2017: 156-158; Çetin, 2016: 280-284).

Diğer taraftan, AB uyum yasaları çerçevesinde idam cezasının kaldırılması, kamuoyunda MHP’ye yönelik eleştiriler doğurdu ve tartışmalara neden oldu. Özellikle kararın Abdullah Öcalan’ın idam edilmesini önlemek amacı taşıdığı yönündeki iddialar, MHP’nin tabanında rahatsızlık yarattı. Koalisyonun dağılma süreci ise AB uyum yasaları konusundaki görüş ayrılıkları ile hızlandı. DSP, AB reformları konusunda ısrarcı bir tutum sergilerken, MHP bu konuda isteksiz davrandı. MHP’nin iktidar ortağı olmasına rağmen muhalefet tarzında eleştiriler getirmesi, hükümetin içinde çatlaklara yol açtı. Buna ek olarak, DSP içinde de AB reformları konusunda fikir ayrılıkları yaşandı ve parti içinde kopuşlar meydana geldi (Günel, 2009: 388-389). Ekonomik kriz, Başbakan Bülent Ecevit’in hastalığı ve MHP lideri Devlet Bahçeli’nin erken seçim çağrısı dönemde sandığı bir kez daha kaçınılmaz hâle getirdi.

Türkiye 3 Kasım 2002’de erken seçim sandığına gitti. Türk seçmeni tüm yaşananların sorumlusu olarak değerlendirdiği DSP, MHP, ANAP ve DYP’ni baraj altında bırakarak TBMM dışına itti. Bu durumu, koalisyon yönetimlerinin getirdiği iç çekişmeler ve siyasi uzlaşmazlıkların bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Diğer taraftan seçimlerin sürprizini henüz kuruluşunun üzerinden bir yıl gibi bir süre geçen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) yaptı ve aldığı %34’lük oy oranıyla tek başına iktidara geldi. Bir önceki seçimde meclis dışında kalan CHP yaklaşık %19 oyla ana muhalefet partisi olarak TBMM’deki yerini tekrar aldı. AKP bu başarısı ile ülkede 11 yıldır devam eden koalisyonlar dönemini bitirirken kendi dönemini de başlattı.

4. Sonuç

Türkiye için 1990’lı yıllar hem iç hem de dış politikada önemli olayların yaşandığı, karmaşık ve çalkantılı bir dönem olarak tarihe geçti. Koalisyon hükümetlerinin yol açtığı siyasal istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar ve kimlik siyaseti ekseninde şekillenen iç güvenlik politikaları, bu dönemin belirleyici unsurlarından oldu. Siyasal İslam’ın yükselişi, devlet-mafya ilişkilerinin gün yüzüne çıkması ve toplumsal kutuplaşmanın derinleşmesi, dönemin kaotik yapısını pekiştiren öğeler olarak görüldü.

Diğer taraftan yaşanan bu süreç, ulusal modernleşme, batılı düşünce ve laiklik anlayışı eksenli tartışmalara yeni bir zemin hazırladı. Bu gelişmelerin arka planında, Türkiye’nin neo-liberalizme entegre olma çabası ve bu dönüşüm sürecinin yarattığı toplumsal ve ekonomik kırılmaların yer aldığını söylemek mümkündür.

Koalisyon döneminde, siyasi otoritenin zayıflığı ve iktidar-muhalefet çatışmalarının yarattığı yıkıcı etkiler, siyasilerin kişisel çıkarlarının ön plana çıkmasına ve bunun sonucunda yolsuzlukların artmasına yol açtı. Ayrıca koalisyonların etkinlikten

uzaklaşması, askeri-sivil bürokrasinin güç kazanmasına neden olurken bu durum iç güvenlik sorunları, terörün artışı ve ekonomik krizlerle birleşerek toplumda siyaset kurumuna olan güvenin azalmasına ayrıca genel istikrarsızlığın derinleşmesine sebep oldu. Bütün bunların bir sonucu olarak seçmenlerin politikaya duyduğu güvenin azalması ve toplumsal sorunlarla birlikte yaşanan toplumsal yıpranma, 90'lar dönemini kayıp yıllar olarak anılmasına sebep oldu.

Bu dönemin yapısı, demokrasinin, iletişim kültürünün, saygı ve değerlerin kurumsallaşmasının, özellikle de şeffaflık ve hesap verebilirliğin önemini bir kez daha gözler önüne serdi. Sonuç olarak, bu kaotik yapının siyasilerin kişisel hırsları ve ekonomik sorunlarla birleşmesi, seçmende siyasi rejime duyulan güvensizliği artırırken istikrar arayışı ile koalisyondan uzak bir yönetim anlayışının gerekliliği algısının doğmasına yol açtı.

Demokrasinin gerektiği gibi işlemediği, ordu gölgesinde bir yönetim anlayışının hâkim olduğu, devlet-mafya ilişkilerinin söz konusu olduğu bu dönemde, toplumda koalisyondan ziyade tek parçalı bir yönetimin siyasal açıdan istikrarlı bir çözüm sunacağına dair bir beklenti oluştu. Sonuçta 90'ların kaotik ortamının, günümüzde kesintisiz bir yönetime zemin hazırladığı ifade edilebilir.

Kaynakça

- Ahmad, F.(2009), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akpınar, Hakan. (2001), *28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Akşın, S. (2020), *Bugünkü Türkiye (1980-2003)*, İzmir: Cem Yayınevi.
- Arcayürek, C. (2003), *Geriye Gidişe İzin Yok*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Barbaros, R. F. & Eric Jan Z. (2017), *Modernizmin Yansımaları: 90'lı Yıllarda Türkiye*, Ankara: Elif Yayınevi.
- Bila, F. (2001), *Phoenix: Ecevit'in Yeniden Doğuşu*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Çakır, E. M. (2020), “1991-2002 Yılları Arası Koalisyon Hükümetleri Yönetimi”, İbad Sosyal Bilimler Dergisi, Y: 5, S: 7, s. 19-37.
- Çavdar, T. (2013), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çetin, H. (2016), *Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler*, C: 7. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çitçi, O. (2005), *Yerel Seçimler Coğrafyası*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Devrim, H. (1995), *Demokrasinin 50. Yılı 1945–1995*, İstanbul: Radikal Gazetesi Yayını.
- Duman, S. (2010), *Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanları ve Siyasi Hayatı Yeri*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Erdoğan, S. (2018), “Körfez Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (1989-1991)”, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.8, S:15, s. 33-47.
- Ertan, M. (2021), “Türkiye’de Siyasal Merkezin Dönüşümü: 1990’larda Merkez Sağın Bölünmesi ve Düşüşü”, Mülkiye Dergisi, 45(4), s. 963-962.
- Findley, V. C. (2014), *Modern Türkiye Tarihi (1789-2007)*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gaytancıoğlu, K. (2020), *Türk Siyasal Yaşamında Hüsamettin Cindoruk*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Günel, E. (2009), *Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908-2008)*, İstanbul: Kara Kutu Yayınları.
- Kara, M. A. (2004), *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Karataş, M. (2022), “Türkiye’nin 1970’li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, C: 5, S: 10, s. 387-422.
- Kocabaş, S. (2014), *Bilinmeyen Yönleriyle 28 Şubat Nasıl Başladı Nasıl Bitti?* (Bazı Hatıralarım), İstanbul: Nasip Ofset.

- Kocaman, M. E. (2015), “SSCB’nin Dağılması ve 11 Eylül Olaylarıyla Değişen Türkiye’nin Kafkasya Politikası”, Uşak Sosyal Bilimler Dergisi, C.8, S:4, s. 97-112.
- Kongar, E., & Zülal K. (2022). *Devrimin ve Karşı Devrimin Yüzyılı (1919-2002)*, C: 2, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Muradoğlu, A. (2001), *Köşk’teki Hâkim*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Öngen, T. (2003) “Türkiye’de Siyasal Kriz ve Krize Müdahale Stratejileri” içinde *Sürekli Kriz Politikaları*, (Ed.) N. B. Haz, N. Balkan & S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Özdemir, H. (2007), *Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanları Seçimleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özsoyulu, A. F. & Hakan, M. İ. (2019), *Umuttan Çöküşe 2000’li Yıllarda Türkiye*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Saybaşıllı, K. (1995), *DYP-SHP Koalisyonu’nun Üç Yılı*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Sevinç, Ş. (2000), *Yenilmiş Komutanlar Müzesi (... CHP-2000)*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Solak, Y. (2022), “Mesut Yılmaz” içinde *Türk Demokrasi Tarihi (1980’den Günümüze) Liderler, Partiler ve Seçimler*, Ed. Dr. Murat Karataş, İstanbul: Efe Akademi, s. 213-233.
- Tuncer, E. (2002), *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-1999)*, Ankara: Tesav Yayınları.
- Yalansız, N. (2006), *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, İstanbul: Buke Yayınları.
- Yaşlı, F. (2024), *Antikomünist Şebeke Örgütler, Kişiler, Yayınlar (1946-1980)*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Yenal, O. (2017), *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2003), *Murat Karayalçın*, Ankara: Elips Kitap.
- Zürcher, E. J. (2008), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Abstract

This study examines the coalition governments that ruled Turkey between 1991 and 2002 from political, economic, and social perspectives, aiming to analyze their effects on Turkish democracy. The study employs historical analysis and a systematic literature review, evaluating academic sources in a structured manner. While the contribution of coalition governments to political instability is addressed within the framework of comparative politics, the role of political gridlock in deepening economic crises is particularly emphasized.

The 1991 general elections did not yield a single-party majority, ushering in a prolonged era of coalition rule in Turkey. The coalition formed between the True Path Party (DYP) and the Social Democratic Populist Party (SHP) failed to reach a consensus on key issues such as constitutional reforms and the Kurdish question. The sudden death of President Turgut Özal in 1993 and the election of Süleyman Demirel as president shifted the political balance, leading to the establishment of a new DYP-led government under Turkey's first female prime minister, Tansu Çiller. However, the April 5, 1994 economic crisis—marked by a 38% devaluation, skyrocketing inflation, and corruption in the banking sector—shook public confidence in the government.

In the 1995 elections, the Welfare Party (RP) emerged with the highest vote share due to fragmentation on both the left and right of the political spectrum, symbolizing the rise of political Islam. Nevertheless, ideological differences with other parties made it difficult to form a government. After the short-lived ANAP-DYP coalition collapsed, an RP-DYP coalition was established. This government faced intense pressure due to its anti-secular rhetoric, the Susurluk Scandal, and rising political tensions. On February 28, 1997, the National Security Council (MGK) issued a series of decisions targeting the RP, a process later dubbed a “post-modern coup.” This indirect intervention, justified as part of the “struggle against reactionism,” once again exposed the fragile nature of civil-military relations in Turkey. During this period, controversial policies such as the headscarf ban, the introduction of eight years of uninterrupted education, and the closure of the RP were implemented.

Following the February 28 process, the ANAP-DSP-DTP coalition continued implementing MGK decisions. However, its reputation suffered due to corruption allegations, such as the 1998 Türkbank scandal. After the 1999 elections, the DSP-MHP-ANAP coalition was formed with stronger parliamentary support and was relatively more stable. Yet, this government faced one of the most devastating natural disasters in Turkey's history: the 1999 Marmara Earthquake. The disaster, which claimed around 17,000 lives and caused an estimated \$17 billion in damage, exposed weaknesses in the government's crisis management capabilities.

By 2001, Turkey was hit by one of the most severe economic crises in its history. The coalition governments' short-term political calculations and delays in implementing structural reforms led to inflation reaching 90% and the collapse of the banking sector. The “Transition to a Strong Economy Program,” initiated under the leadership of Kemal Derviş, aimed to restructure the Turkish economy through privatizations and EU harmonization laws. While these reforms accelerated Turkey's integration into the

global economic system, they also fueled perceptions of “external imposition” among some segments of society.

Meanwhile, significant developments also occurred in foreign policy during this period. The 1995 Customs Union Agreement with the EU marked a turning point in economic integration. However, internal political crises hindered its full implementation. Following the dissolution of the Soviet Union, Turkey sought to strengthen ties with newly independent Turkic republics in Central Asia and the Caucasus. At the same time, it attempted to increase its influence in the Balkans by playing an active role during the Bosnian War.

Socially, this period was shaped by deep traumas. The unresolved assassinations of prominent figures such as Uğur Mumcu, Eşref Bitlis, and Gaffar Okan sparked debates about deep-state structures within the government. Similarly, the 1993 Sivas Madımak Massacre and the 1995 Gazi District Incidents exacerbated Alevi-Sunni tensions and deepened societal polarization.

With the 2002 general elections, the era of coalition politics in Turkey came to an end. Major political actors of the period—DSP, MHP, and ANAP—failed to pass the electoral threshold, while the AKP came to power with 34% of the vote. This outcome was widely interpreted as a reaction to political instability, corruption, and economic collapse. The widespread distrust of coalition governments paved the way for voters to favor single-party rule.

In conclusion, the 1991–2002 period was characterized by weak democratic institutions, personalized political competition, growing economic fragility, and intensifying identity politics. These years were defined not only by a series of crises but also by the laying of the foundations for the political structure of the 2000s. In other words, the path to the AKP era was largely paved during this complex and unstable coalition period.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

Deconfliction Statement

The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

Support and Thanks

Support was not received from any institution or organization in the study.